

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES ALS CARRERS DE L'ESGLÉSIA VELLA I DEL MORROT DE CONSTANTÍ (2007)

Marta Brú i Virgili (CODEX- Arqueologia i Patrimoni)

INTRODUCCIÓ

El present article té per objectiu donar una primera notícia de les excavacions realitzades aquest any 2007 al casc antic de Constantí i posar en concordança les restes arqueològiques localitzades amb les notícies històriques existents de la zona⁽¹⁾. Tot i que això no sempre és possible, voldria remarcar la importància de poder treballar en els resultats d'una excavació arqueològica d'urgència per tal de donar-los a conèixer públicament ja que, massa sovint, el nostre treball finalitza amb la presentació d'una memòria arqueològica eminentment descriptiva on la interpretació, a vegades, queda relegada a un segon lloc.

Les obres de renovació de la pavimentació, la xarxa de distribució d'aigua i clavegueram als carrers del Castell, de l'Església Vella i del Morrot i a part de la plaça del Castell van motivar la necessitat de dur a terme un seguiment arqueològic de les obres, ja que els antecedents arqueològics i històrics indicaven la probable existència d'evidències de l'església medieval de Constantí (Fig. 1).

Per a dur a terme aquesta tasca, l'Ajuntament de Constantí, el mes de juny de 2007, va contactar amb l'empresa CODEX – Arqueologia i Patrimoni que va ser l'encarregada de dur a terme els treballs arqueològics realitzats en el transcurs de l'obra.

L'excavació de la rasa per a instal·lar el nou clavegueram al carrer del Morrot va deixar entreveure una gran estructura de pedra lligada amb morter de calç, així com una gran quantitat de restes òssies humanes i animals.

(1) Voldria agrair sincerament l'ajuda prestada per Josep Anton Remolà, sense les indicacions i correccions del qual no hagués estat possible finalitzar aquest article.

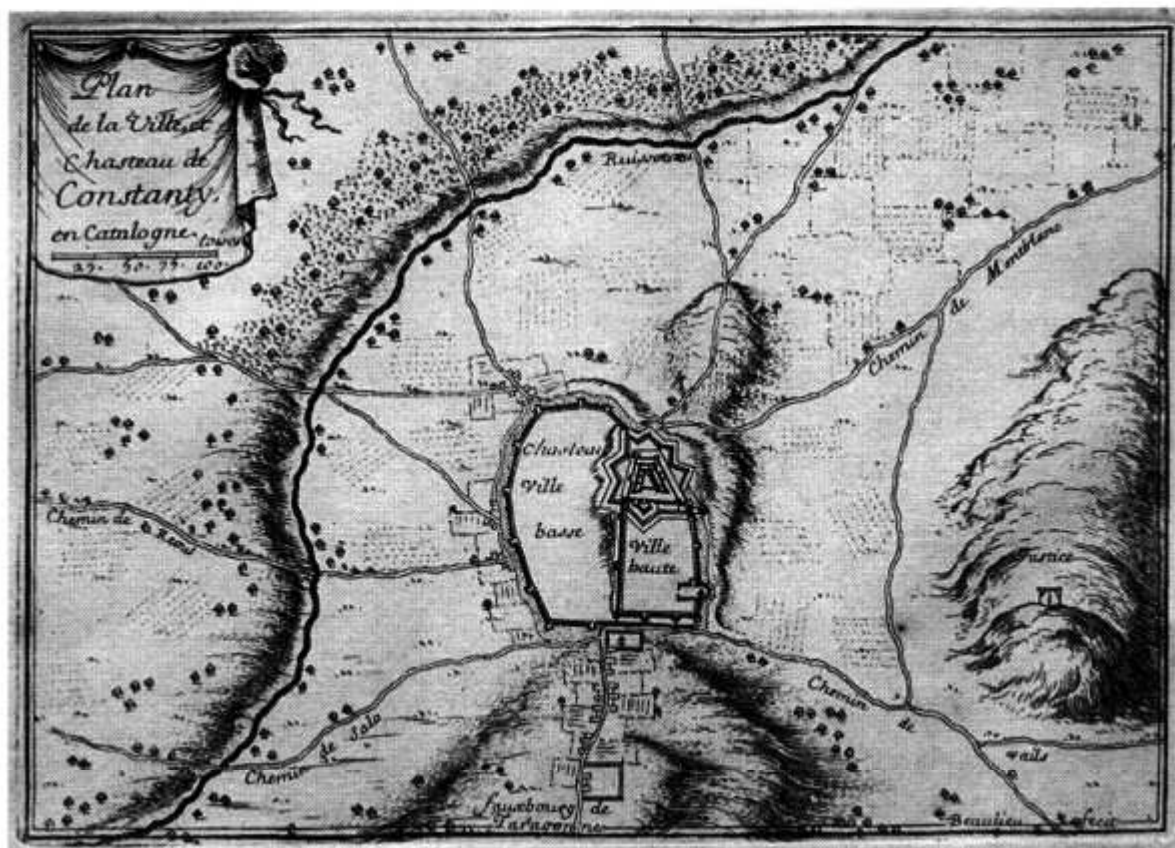

1. Ortoimatge amb la situació de la intervenció. Imatge extreta de www.icc.es
(Institut Cartogràfic de Catalunya)

Per tal de poder determinar la funcionalitat i cronologia del mur identificat es va decidir ampliar l'espai del rebaix, de tal manera que es va obrir aproximadament la meitat de l'amplada del carrer del Morrot, des de la intersecció entre aquest carrer i el carrer de l'Església Vella fins, aproximadament, la intersecció amb el carrer del Castell.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Tradicionalment s'ha considerat l'existència d'una església d'estil romànic amb planta de creu llatina d'una sola nau i amb dos campanars absidals situada aproximadament en l'àrea que ocupa la nostra intervenció. Segons diversos autors aquesta església fou construïda, per iniciativa de l'arquebisbe Espàrec Barca, juntament amb

2. Vista planimètrica de Constantí feta per Beaulieu (mitjans segle XVII).

el castell i la muralla, a partir de l'any 1218 (Cortiella 1981, Aleu 2001, Sánchez Real 2002)⁽²⁾.

Tot i la certesa de l'existència d'una església parroquial a Constantí en aquella època és molt difícil establir la seva situació exacta i les seves característiques arquitectòniques. També resulta molt complicat determinar el moment de la seva construc-

(2) "(...) el Dr. Miquel Aleu (...) presentaba un trabajo (...) en el cual resumía la historia de la Iglesia, empezando por el edificio levantado en los tiempos del arzobispo Aspargo de la Barca (1218) y cómo pasado el tiempo fue reparada. Era de planta cruciforme con dos campanerías, uno a cada lado del ábside de la cabecera, y dos puertas, una al pie de la cruz y otra en un lateral." (Sánchez Real 2002, 27). M. Aleu accepta la construcció de l'església al mateix temps que la construcció del Castell (1218) i el seu estil romànic amb la façana orientada directament al Castell i l'absis orientat a l'orient. A més, citant al Dr. Àngel del Arco y Molinero en els seus "Apuntes Arqueológicos", ens diu textualment referint-se al castell: "Fue mandado edificar entre los años 1215 y 1233, por el Arzobispo de Tarragona, Don Aspargo de la Barca, para tener en el, un lugar de retiro y meditación en las épocas que pudiera dejarle tranquilo su accidentado gobierno. (...) La Iglesia y el castillo episcopal que se comunicaban por medio de un puente albergaron durante cuatro siglos al prelado de Tarragona y al propio rey de Aragón." (Aleu 1994, 25). Finalment, F. Cortiella (1981, 120) ens diu textualment que "Va ser l'arquebisbe Espàrec Barca l'iniciador de tres grans construccions: el castell, l'església i la muralla. (...) L'església era situada prop del castell i la seva construcció va iniciar-se també l'any 1218. Aquesta fou la primera església del Constantí nou (...) Per l'època de la seva construcció és de suposar que tindria elements arquitectònics del romànic tardà i elements plenament gòtics; segurament es tractaria d'una època de transició."

ció que tant podria ser una mica anterior o posterior a la data fixada per la gran majoria d'autors, l'any 1218.

En el volum XXI de la *Catalunya Romànica*, quan fa referència a les esglésies del Camp de Tarragona anteriors a 1300, es menciona un document relatiu a una església molt possiblement construïda en el moment en què es va traslladar la vila del Constantí Vell al seu emplaçament actual⁽³⁾. En aquest cas la construcció de l'església seria lleugerament anterior al 1218 (finals del segle XII).

Per altra banda, en el document on es parla del trasllat del braç de Santa Tecla des de l'església parroquial de Constantí a la Catedral de Tarragona, l'any 1321 o 1323, queda clara l'existència d'una església parroquial en aquest moment a prop del castell però no s'especifica ni quan fou construïda ni quines eren les seves característiques arquitectòniques⁽⁴⁾.

Si bé la situació i característiques d'aquesta antiga església d'estil romànic és clarament discutible, no ho és tant el fet d'afirmar que efectivament en l'àrea on s'ha dut a terme la intervenció arqueològica hi existia antigament una església. Els gravats de S. de Beaulieu i alguns documents conservats així ens ho indiquen.

Si observem els gravats de Beaulieu (Remolà 1991) constatem, en una vista planimètrica de la vila i del castell de Constantí feta probablement entre 1644 i 1647, l'existència d'una església a la Vila Alta. Aquest edifici, d'una sola nau, estaria orientat nord-oest/sud-est i amb l'absis, reforçat per contraforts, integrat en el sistema defensiu (Fig. 2). En un gravat del mateix autor, on es representa el setge al que va ser sotmès Constantí, en mans catalanes, per part de les tropes espanyoles comandades pel governador de Tarragona, Francisco Totavila, el 24 d'octubre de 1647 (Remolà 1991, 32), sembla que arquitectònicament podria correspondre a un edifici d'estil romànic o de transició romànic-gòtica. A més, just al costat d'aquesta església, existiria un campanar de grans proporcions que, arquitectònicament, sembla correspondre a un moment una mica posterior (Fig. 3).

F. Cortiella es refereix a aquesta església quan ens diu: "Per l'època de la seva construcció és de suposar que tindria elements arquitectònics del romànic tardà i elements plenament gòtics; segurament es tractaria d'una època de transició. Sembla que tenia un bon retaule gòtic i un bon orgue, però tot va ser cremat quan Juan de Garay ordenà la destrucció del Castell, fet que suposà també l'enderrocament de bona part de les muralles i de l'església que precisament era adossada a dita fortificació." Segons F. Cortiella, existeixen notícies referides a la construcció d'una segona esglé-

(3) "(...) En una segona carta de poblament atorgada el 1177 per l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls, aquest prelat manà traslladar la vila de Constantí (Vell) al Puig del Llentisclell –emplaçament definitiu de Constantí–, i es pot assegurar, sense gaire risc d'error, que en aquell moment fou construït un nou temple parroquial. Aquesta és l'església que és consignada l'any 1193, en què l'esmentat prelat tarragoní, en promulgar la constitució "*Providum est escripturae committere*" mencionà l'*ecclesia de Villa Constantina* com una de les esglésies reservades al capítol catedralici. L'any següent l'*ecclesia* de Constantí figura esmentada com a propietat de l'església de Tarragona en la butlla de confirmació de béns i privilegis que el papa Celestí III atorgà a la seu metropolitana tarragonina." (Fuentes/Ramos 1995, 56).

(4) Vegeu document 1.

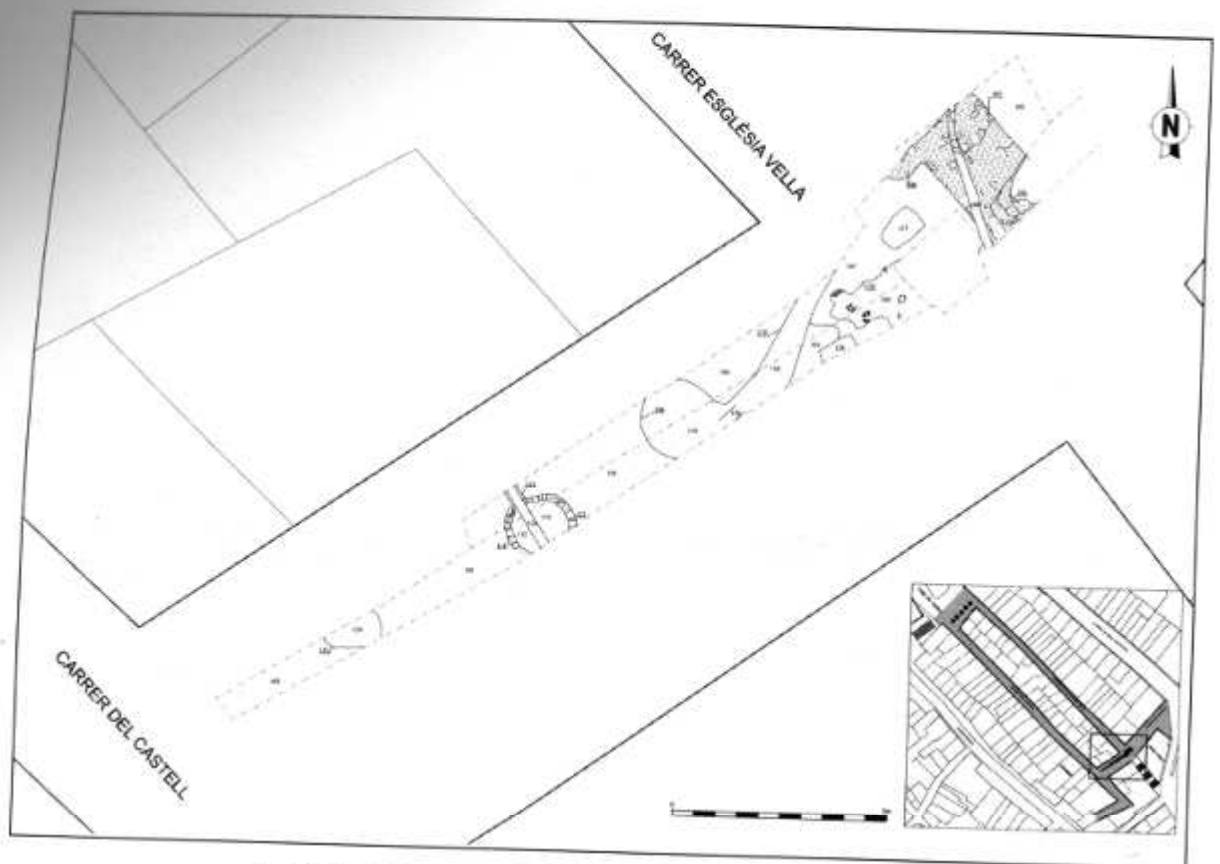
3. Gravats fet per Beaulieu (1694) on es representa el setge de Constantí per les tropes espanyoles l'any 1647.

sia o a una gran reforma de la ja existent a partir de l'any 1621⁽⁵⁾. Prèviament, els anys 1582 i 1592, s'havien dut a terme altres reparacions que no havien rebut el qualificatiu d'obra nova (Cortiella 1981, 127). En definitiva, F. Cortiella arriba a la conclusió de que "encara que s'aprofitaren molts elements del primer edifici, en realitat [l'any 1621] es construí una nova església en el mateix indret i que aquesta serà la destruïda,.... per l'exèrcit de Juan de Garay" (1981, 127). Malauradament, pensem que les dades són encara massa escasses i poc concloents per poder fer aquesta afirmació.

Fos com fos, el que si sabem amb certesa és que un any després de la rendició de Constantí (1649) davant les tropes castellanés dirigides per Juan de Garay, aquest va fer minar el castell i l'església⁽⁶⁾. En el document núm. 3 que presentem queda constància de l'estat ruïnós en què es trobaven aquestes dues edificacions l'any 1656, fet que va motivar l'edificació d'una nova església, de nova planta, que estaria situada a la Vila Baixa, per sota de l'actual carrer Major, molt a prop del Portal Nou.

(5) "Efectivament tenim notícies que, l'any 1621, començaren les obres d'una nova església després de la corresponent redacció d'uns capítols que firmaren els jurats en nom del Consell de la vila per una banda i els encarregats de dita construcció per l'altra. Els dits capítols parlen de l'obra de l'enfront de l'església i d'una torre del campanar, cosa que podria fer-nos suposar que es tractava d'una reparació de l'antic edifici, però després també fa referència a una "església nova" i a un termini de quatre anys per a la seva construcció. (...) Les obres continuaren a bon ritme i sabem que l'any 1626 encara no havien finalitzat; però a partir d'aquest moment no en tenim cap altra notícia." (Cortiella 1981, 127).

(6) Vegeu document 2.

4. Planta de l'excavació (CODEX - Arqueologia i Patrimoni).

DESCRIPCIÓ DE LA INTERVENCIÓ

Ja durant el seguiment arqueològic de les rases efectuades al llarg del carrer de l'Església Vella i del carrer del Castell es van poder observar un gran nombre de sitges excavades al substrat geològic. Aquestes sitges, tot i no poder-ne establir una cronologia, es començarien a realitzar a partir de l'inici d'urbanització de la part de dalt de la vila, és a dir, a partir del segle XIII. Aquests elements estarien relacionats amb el sistema d'emmagatzematge d'aliments per part de la població i es continuarien utilitzant fins a moment indeterminat.

Va ser, però, a la intersecció entre el carrer de l'Església Vella i el carrer del Morrot on es va localitzar una gran estructura formada per pedres irregulars lligades amb morter de calç. La localització d'aquesta estructura i d'un retall reomplert amb una gran quantitat de restes òssies va motivar una ampliació del rebaix per tal de poder observar aquests dos elements en planta (Fig. 4).

D'aquesta manera es va poder veure que l'estructura localitzada corresponia a una fonamentació construïda a sac al nivell geològic amb una orientació nord-oest/sud-est i amb una amplada de 1'85 m. L'ampliació del sector ens va permetre observar en planta una longitud d'uns 3 metres i una potència conservada d'aproximadament un metre (Figs. 6-7).

Just al costat sud d'aquesta estructura apareixia un retall de forma irregular excavat en el terreny natural farcit per un potent estrat que presentava una gran quan-

6. Fotografia des de l'est de la fonamentació localitzada.

7. Fotografia des del sud de la fonamentació localitzada.

8. Fotografia de la primera sitja localitzada.

9. Fotografia de la segona sitja localitzada.

titat de restes òssies tant humanes com d'animals sense que aquestes presentessin cap tipus de disposició anatòmica.

Uns metres més enllà, en direcció al carrer del Castell, es van localitzar dues sitges excavades al substrat geològic, parcialment seccionades, de planta circular i secció globular. (Figs. 8-9) Pel que fa a la sitja localitzada més al sud, tot i ser inicialment excavada al substrat geològic, en un moment cronològic indeterminat es va revestir internament per una estructura de maons lligats amb morter de calç mantenint la seva secció globular. L'excavació parcial de les sitges va permetre recuperar alguns fragments ceràmics entre els quals trobem barrejats fragments d'època medieval, moderna i contemporània. Finalment, quasi tocant a la intersecció amb el carrer del Castell, es localitza un tercer retall excavat al substrat geològic de funcionalitat indeterminada.

Un cop es va realitzar tot el registre documental, gràfic i fotogràfic es va determinar reprendre l'excavació de la rasa del clavegueram des del lloc on s'havia aturat (just abans de la localització de la fonamentació). Per tal de no destruir la fonamentació localitzada es va aprofundir la rasa el suficient per poder passar la claveguera per sota de l'estructura. En el cas de les sitges i de l'ossera es va determinar continuar la rasa pel lloc on ja estava previst.

CONSIDERACIONS FINALS

Malauradament, una intervenció arqueològica d'aquestes característiques no permet establir una interpretació definitiva. Tot i així, ens veiem amb l'obligació de donar certes idees que impliquin una reflexió per part del lector. En relació a l'estructura localitzada, sembla correcte interpretar que es tractaria de part de la fonamentació d'algun dels murs relacionats amb l'església medieval que existia en aquesta zona.

Basant-nos en aquesta interpretació, la fonamentació podria relacionar-se amb l'existència d'una hipotètica església d'estil romànic, o bé formar part de l'església romànico-gòtica representada en els gravats de Beaulieu.

Com ja hem comentat, diversos autors consideren l'existència d'una església d'estil romànic d'una sola nau orientada amb l'absis mirant al sud-est i la façana orientada al nord-oest (de cara al castell). Si tenim en compte que la fonamentació localitzada presenta una orientació nord-oest/sud-est, tan sols podria formar part de les fonamentacions de les façanes laterals d'aquesta o d'un dels extrems del transsepte.

Si considerem que es tracta del mur de la façana lateral encarada a nord hem de tenir present el següents fets. Amb la intervenció arqueològica es va obrir una franja d'uns 22'5 metres en direcció al carrer del Castell, tot i que la rasa va ser excavada fins arribar al terreny natural en cap moment es va veure cap tipus de vestigi del que podria haver estat la fonamentació del mur de façana lateral sud. La intervenció si ens va permetre observar que la cota d'inici de la fonamentació era aproximadament als 70 msnm i que se'n conservava una potència d'un metre, per tant, creiem que ens els 22'5 metres que es van obrir s'hauria d'haver localitzat algun vestigi de la fonamentació de la façana lateral sud ja que a l'extrem més meridional de l'àrea intervinguda el terreny natural ens apareixia a una cota de 70'2 msnm. Si als 22'5 m li restem els 1'85 m d'amplada de la fonamentació (tot i que possiblement l'amplada real del mur de la façana seria inferior) ens queda una amplada aproximada de 20'5 m. Tenint en compte que es

considera que era una església d'una sola nau, creiem que l'amplada d'aquesta nau seria realment exagerada.

Per altra banda, si considerem que es tracta del mur de façana lateral encarat a sud, s'ha de tenir present que entre aquesta estructura i el final de l'actual dipòsit d'aigua hi hauria d'haver espai suficient per situar-hi una església romànica amb transsepte i, posteriorment, l'església d'estil romànic-gòtica, sempre tenint present que els contraforts exteriors de l'absis d'aquesta podien ser observats fins fa pocs anys a l'extrem del carrer del Morrot i al carrer de Sant Cristòfor. L'altra opció seria que es tractés de la fonamentació d'un dels extrems del creuer. Tant si considerem que forma part de l'extrem nord del creuer com de l'extrem sud, les reflexions a realitzar són les mateixes que en el cas dels murs laterals de façana, a excepció que una longitud interior del transsepte de 20'5 m podria aproximar-se més a la realitat que no pas en el cas de la nau⁽⁷⁾.

La segona via d'interpretació seria considerar aquesta fonamentació com a part de l'església romànic-gòtica. Per l'orientació que presenta tant l'estructura localitzada com l'església, formaria part de la fonamentació de la façana o d'alguna de les diferents fonamentacions que deuriem existir sota el subsòl de la nau per tal de lligar entre elles les dues façanes laterals.

En el cas que es tractés de la fonamentació de la façana principal i tenint present la hipòtesis de que el mur de fortificació relacionat amb aquesta edificació transcorria aproximadament pel mig de l'illa de cases existents entre el carrer Església Vella i el raval de Sant Cristòfor⁽⁸⁾, ens trobaríem davant d'una nau d'aproximadament 20 metres de llargada a la qual encara s'hi hauria d'afegir la longitud de l'absis. (Fig. 5)

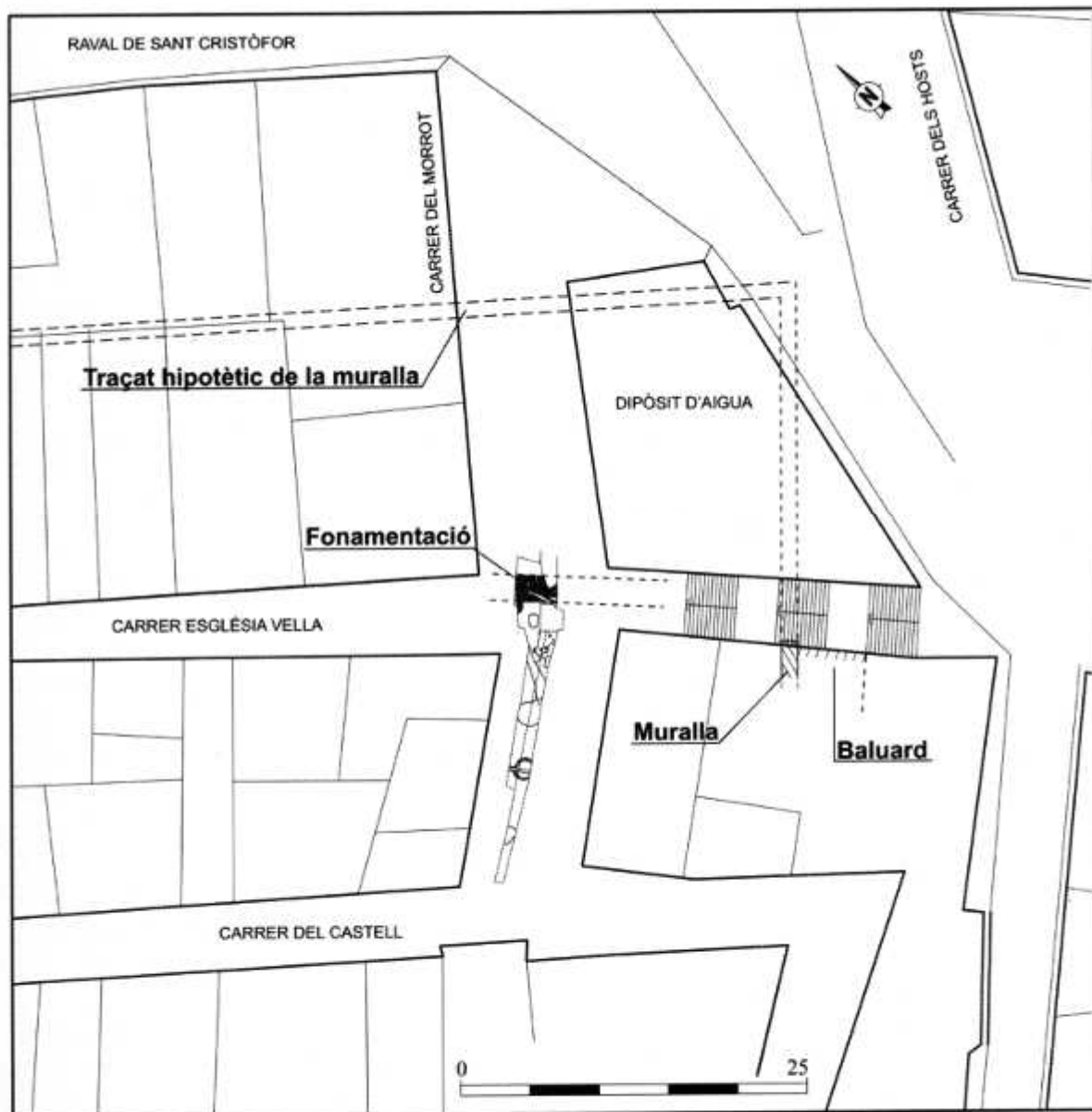
Per a nosaltres, aquesta segona via d'interpretació seria la més adequada. La inexistència de documents històrics referents a la situació i característiques de l'església romànica contrasta amb la documentació existent referent a l'església romànic-gòtica. Tot i així, en cap moment es pot descartar la reutilització d'antigues estructures per a la construcció de l'església que apareix als gravats de Beaulieu, ni tant sols es pot rebutjar la superposició de les dues construccions. Totes aquestes opcions i hipòtesis hauran de verificar-se en futures intervencions a la zona.

Finalment, tot i que no forma part de la intervenció arqueològica a la que ens referim, voldríem fer esment de les estructures de fortificació que actualment es poden observar al lateral de les escales situades al costat de l'actual dipòsit d'aigua. (Figs. 10-11)

Es pot veure seccionat el parament d'una de les muralles de fortificació de la Vila Alta de Constantí. Es tracta d'un mur de maçoneria de 1'20 metres d'amplada al que se li adossa per la cara exterior, les restes d'un baluard poligonal del que s'observa complet el seu lateral. La tècnica constructiva d'aquest parament és la mateixa

(7) Com a exemple per a la comparació de mesures voldríem referir-nos a una església romànica prou coneguda per tothom, l'església de Santa Maria del Miracle de Tarragona. Aquesta presenta una nau amb una amplada màxima interior de 7'5 m i 32'5 m de llargada. En el cas del transsepte l'amplada és de 7m mentre que la longitud és de 21'9 m. (Menchón 1995, 185-186).

(8) La construcció de nous edificis i les reformes realitzades en els ja existents, han deixat veure l'existència d'una fortificació que actualment forma part de les parets mitgeres existents entre els edificis que presenten la façana al carrer Església Vella i els que ho fan al raval de Sant Cristòfor.

5. Plànol amb la situació hipotètica de la muralla i la situació aproximada del tram de muralla seccionat i el parament del baluard que es localitzen a les escales existents al costat de l'actual dipòsit d'aigua.

10. Fotografia general de les estructures defensives des de dalt de les escales.
Podem veure la muralla seccionada i el parament atalussat del baluard.

11. Fotografia general de les estructures defensives des de baix de les escales.
S'observa clarament el parament del baluard.

12. Detall de la muralla seccionada.

que en el cas de la muralla. El mur del baluard té una llargada màxima de 4'9 metres per la part inferior i es redueix en la part superior ja que presenta una forma atalusada. L'angle del mur està reforçat amb carreus.

Cronològicament, és difícil establir una datació precisa per aquestes dues construccions ja que l'estudi de les diferents fases i del traçat de les fortificacions de Constantí és també un tema força complex.

En el cas del fragment de muralla conservat (Fig. 12), per la seva situació, clar està que formava part del recinte fortificat que envoltava la Vila Alta. Les seves característiques arquitectòniques, mur de maçoneria de gran alçada (actualment se'n conserva una alçada de més de 3'5 m) i amplada considerable (1'2 m), semblen correspondre a les necessitats defensives derivades de la construcció del castell de Constantí l'any 1218. Igualment, sembla evident que no estaria relacionada amb la fortificació del tercer quart del segle XIV. La intervenció arqueològica realitzada a l'antic Hospital de les Monges va constatar que la tècnica constructiva utilitzada en aquell moment consistia en la construcció d'un cos inferior de maçoneria i un cos superior de tàpia reial, sense sobrepassar el metre de gruix (Menchon/Remolà 1995, 13-14).

En relació al baluard que se li adossa, considerem que, si formés part del mateix moment constructiu que aquest, el baluard estaria integrat al sistema defensiu i no adossat a aquest. En cas d'atac podria ser considerat un punt dèbil de la fortificació. Per tant, el tram de muralla conservat ha de ser anterior a la construcció del baluard, si anterior significa que correspondria a una reforma anterior de la muralla o bé a la primera fortificació del segle XIII ho desconeixem totalment.

Pel que respecta al baluard (Fig. 13), tan sols podem dir que no pot ser anterior a mitjans segle XVI ja que és a partir d'aquest moment quan comencen a generalitzar-se en el Camp de Tarragona aquest tipus de fortificacions com a sistema de defensa d'atacs realitzats amb artilleria. En el cas de Constantí no sembla inversemblant establir com a moment constructiu el segon quart del segle XVII quan, segons el document conservat, el virrei francès, Lluís de Condé, va demanar al comte de Broglie la fortificació del castell (Cortiella 1981, 58-59)⁽⁹⁾. Segons J.A. Remolà i J.M. Macias en el seu article referent al Baluard de Sant Cristòfor: "...sembla un moment idoni per a plantejar un reforçament defensiu a gran escala del qual, creiem, podria formar part el baluard del raval de Sant Cristòfor. (...) En aquest període es construïren, possiblement, tots els sistemes de defenses exteriors (terraplens, baluards exteriors, fossats, etc.) que apareixen en els gravats del segle XVII (...)" (Remolà/Macias 1989, 87)

Aquest breu article voldria ser una aportació al coneixement de l'evolució històrica de Constantí. Generalment, intervencions arqueològiques com aquesta queden reduïdes a memòries de difícil accés pel públic en general. El cas de Constantí seria una excepció ja que totes les intervencions arqueològiques realitzades en les darreres dues dècades han estat publicades en aquests estudis de Constantí⁽¹⁰⁾.

(9) Vegeu document 2.

(10) J.A. Remolà i J.M. Macias (1989), "El baluard del raval de Sant Cristòfor", *Estudis de Constantí* 5, 73-96. J.J. Menchon i J.A. Remolà (1995), "La muralla medieval de Constantí. Excavacions arqueològiques a l'antic Hospital de les Monges" *Estudis de Constantí* 11, 7-25. J.A. Remolà i C.A. Pociña (1998), "Intervenció arqueològica al carrer de la Pobla de Mafumet de Constantí", *Estudis de Constantí* 14, 61-71.

13. Detall de l'angle del baluard. Podem veure clarament la forma atalussada i el reforç de l'angle amb carreus.

DOCUMENTS

Document 1: Trasllat del braç de Santa Tecla.

Document extret dels "Fulls parroquials" de Constantí. Escrits pel rector Mn. Ramon Bergadà, a partir del full 3 diu així textualment:

"Lo dia 18 de Maig de 1323 i la Vila de Constantí es trovaven en aquesta Vila (Castillo) los següents:

- D. Jaume II, el Just (...)
- Dª Elisenda de Moncada (...)
- D. Alfons III (...)
- Dª Teresa d'Entensa i Antillon (...)

Es trovaven també a Constantí, els infants. D. Pere de Prades i després frare franciscà, i D. Ramón Berenguer (molt savi i molt graciós) fills del Rei Jaume II i sa primera muller Dª Blanca de Nàpols, i el Sr. Arquebisbe de Tarragona, D. Eximeno de Luna i els senyors Bisbes de Barcelona, Saragossa, Lleida, Osca, Pamplona, Tarazona i Calahorra, i una incontable multitud de abads, priors, sacerdots, seculars i regulars, nobles cavallers, militars, i un gran gentiu de tot arreu, catalans, valencians, aragonesos i mallorquins.

¿Que hi feien, preguntaven tota gent a Constantí?...

L'objecte d'aquella gernació, que se havia aplegat a Constantí (això un demostrava de la capacitat de les dependències del seu castell) era per a assistir al trasllat del *Braç de Sta. Tecla*, des de la Parroquial Iglesia d'aquesta vila cap a la catedral de Tarragona.

L'Historia es la següent:

El Capítol de la Seu i la Ciutat de Tarragona va demanar al Rei D. Jaume II, gran devot de Sta Tecla, que escribis al Rei d'Armènia Onesimo, demanant alguna reliquia de la Santa i en efecte el Rei, hi escrigue el dia 4 de Septiembre de 1319. (...) Onesimo va determinar regalar al seu amic el rei D. Jaume II, el braç de la Santa; reservant-se, però, el dit polzer... !Oh quant contents quedarien els missatgers del Rei d'Aragó! Ells arribaren a Barcelona en 1320. El Rei feu recobrir aquell Sant braç, de plata daurada, i ordenà que fos enviat cap a Salou, i depositat dins de l'Església del castell de Constantí. Al abril de 1321, segurament ja es trobava en aquesta Vila; puig el Rei i el Sr. Arquebisbe feren una invitació a tots els habitants del Camp de Tarragona, per a assistir a la trasllació del Sant braç; però la mort de la Reina, Dª Margarita de Xipre, i altres contratemps, retardaren aquesta festa, la qual no es va verificar fins el 18 de Maig de 1323; els Constantinesos doncs, varen esser els dipositaris de la Santa reliquia per un espai de mes de dos anys, i el sabi Rector d'aquell temps D. Raimond Miquel Pre (...) fou l'arxiver de la joia major que havia d'hermosejar a la Ciutat de Tarragona... (...)

!Que alegre i innovador va resultar aquell tercer diumenge de Maig! L'antiquíssima Ciutat de Tarragona bullia d'entusiasme; la silueta de la Ciutat de Sant fruitós, la travesia des de Constantí, mitg enterbolida per la gran fumarel·la dels morters i bombarders que s'engegaven des de tots els castells i fortins de la mateixa; mentres al revol de l'aixerida Església de Constantí, s'anava formant i destriant la nombrosa i celebre processó (...)"

Document 2: Nova fortificació del castell l'any 1647 i destrucció del castell i de l'església l'any 1650.

Document extret de les notes del rector sobre els fets de la Guerra dels Segadors. Constantí, any 1651.

Als 6 d'octubre 1647 se tornà a despoblar Constantí tercera vegada, per causa de la guerra de Catalunya, per aver vingut lo compte Brollo, mestre de Camp de l'exèrcit del rey de França a fortificar lo castell.

Y després en lo any 1650 vingué don Joan de Garay, general de l'exèrcit del rey d'Espanya y tragué del castell lo presidi, loc de francesos y catalans, y feu ab mines volar lo castell y la Isglésia y al principi de l'any 1651 los de Constantí tornaren a poblar la vila.

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Constantí - Manuals Notarials - Núm. 40-90 v.

Document 3: Estat en què quedà l'església de Constantí després de la seva destrucció per part de les tropes de Juan de Garay l'any 1651.

Visitavit ecclesiam de Constantí

Dia 22 octobris 1656

Et inveniit que Constanti ans de la Guerra era una vila de mes de quatresentas cases y que al present eren poch mes de sent per quant Constanti està una llegueta chiqueta de tarragona ahont la Magestat del Rey Catholich Falip quart tenia son presidi en la Guerra de Catalunya y lo frances se havia fortificat en lo castell de Constantí y la yglesia, puestos eminentes y forts per la cual raho Constanti vingue a estar assolat y del tot despoblat y que ara es tornava a poblar.

Trobarem que tenien de antich una yglesia molt bona y capàs pera el poble la qual ab lo castell minaren y volaren los espanyols quant conquistaren Constantí y tragueren la guarnició francesa pera que no es poguessen tornar a fortificar en dits llochs y que la yglesia estava tan demolida que no podia servir de ninguna manera, ni y avia una capella sancera y que tota ella no era mes que una ruyna y munts de pedra.

En una visita que lo ilustrisimo señor Archebisbe feu de dita Yglesia manà als jurats assistissen y portassen mestres pera veure si es podria rehedificar en lo matey puesto y trobà sa illustrissima y feren relacio los mestres obres de casas que costaria mes de desenrunar que fer de nou en altra part, y que era també ympossible per quant les mines havien mogut de son fondo la terra que no era possible fundar sino escavant molt fondo y possant los fonaments molt fondos cosa que costaria molt y que dels fonaments antichs, no sen podian aprofitar de res.

En dita visita sa illustrissima regoneguè los puestos ahont se podria fabricar yglesia de nou y regoneguts los dona llicencia pera que la poguessen fer en lo carrer mayor, ahon estan les carniceries y altres cases y patis conforme se senyalà y mana als mestres fessen la planta."

Llibre de Visites 1647-1665. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

BIBLIOGRAFIA

- M. ALEU (1994), "Xerrades del Sr. Del Arco sobre els orígens de Constantí", *Estudis de Constantí* 10, 11-17.
- M. ALEU (1994), "Classes del Sr. Del Arco sobre Constantí i la seva evolució urbana", *Estudis de Constantí* 10, 19-45.
- M. ALEU (1994), "Classe després de vacances del Sr. Del Arco sobre la construcció i evolució de l'edifici del castell de Constantí", *Estudis de Constantí* 10, 47-56.
- M. ALEU (2001), "L'antiga abadia de Constantí", *Estudis de Constantí* 17, 19-33.
- M. ALEU (2005), "Empremtes urbanes del Constantí Medieval", *Estudi de Constantí* 21, 23-85.
- F. CORTIELLA (1981), *Història de Constantí*, Tarragona.
- M.M. FUENTES I M.L. RAMOS (1995), "Sant Feliu de Constantí", *Catalunya Romànica* XXI, 56.
- J.J. MENCHON (1995), "Santa Maria del Miracle", *Catalunya Romànica* XXI, 185-186.
- J.J. MENCHON i J.A. REMOLÀ (1995), "La muralla medieval de Constantí. Excavacions arqueològiques a l'antic Hospital de les Monges." *Estudis de Constantí* 11, 7-25.
- LL. PAPIOL (2006), "És veritat, no s'ho perdin, tanquin els ulls i pensin", *Estudis de Constantí* 22, 31-37.
- J.A. REMOLÀ (1991), "La documentació gràfica de Constantí al segle XVII", *Estudis de Constantí* 7, 25-40.
- J.A. REMOLÀ i J.M. MACIAS (1989), "El baluard del raval de Sant Cristòfor", *Estudis de Constantí* 5, 73-96.
- J.A. REMOLÀ i C.A. POCIÑA (1998), "Intervenció arqueològica al carrer de la Pobla de Mafumet de Constantí", *Estudis de Constantí* 14, 61-71
- J.SÁNCHEZ REAL (2000), "Notas sobre la Iglesia de Constantí", *Estudis de Constantí* 16, 53-58.
- J. SÁNCHEZ REAL (2002), "La Iglesia nueva de Constantí", *Estudis de Constantí* 18, 27-33.